

Analysis of factors affecting the sustainable management of agricultural water resources in the rural areas of the central part of Ardabil County

Kiomars khodapanah¹ | Arasto yari²

1. Corresponding author, Assistant Professor, Department of Geography and Rural Planning, Payame Noor University, Tehran, Iran. E-mail: k_khodapanah@pnu.ac.ir
2. Professor of the Department of Geography and Urban and Rural Planning, Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran. E-mail: a_yari@uma.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article	Water resource management, during the development of its conditions and scope, is subject to various dimensions and constraints. Therefore, identifying the contributing factors for sustainable water resource management is essential for optimizing its use. This research focuses on the central rural areas of Ardabil County, examining farmers' perspectives on the factors influencing the management of sustainable water resources (including Sharif Baigloo, Hakim Gheshlaghi, Sham Asbi, Vakil Abad, Omidche, Pirghavam, Aghbalagh Rostamkhani, Gharelor, and Gilandeh). This study employs a descriptive-analytic approach with an applied focus and utilizes quantitative methods. The statistical population consists of heads of farming households in the central region of Ardabil County. Seven dimensions were considered, encompassing 72 components, with a calculated sample size of 349 participants. The sample distribution across the villages was conducted randomly and proportionally to the size of farming household heads in each village. Smart PLS software was utilized for analysis. The initial assessment of the measurement model demonstrated a good fit, with 68 components exhibiting impacts above the factor of 0.5. The results of the structural model indicated significant structural relationships between sustainable management and economic, social, productivity, technical, educational, and institutional factors. Furthermore, the coefficient of determination (R^2) exceeded the threshold of 0.26 for all dimensions, indicating strong relationships. Specifically, the lowest R^2 for the economic dimension was 0.299, while the highest value for the productivity dimension was 0.511. These findings suggest that revising perspectives on agricultural water management, with a shift towards an integrative, participatory approach focused on optimal management while considering economic, social, technical, educational, and other relevant dimensions, is crucial for achieving sustainable water resource management.
Article history:	
Received	
2024/09/07	
Received in revised	
2024/11/16	
Accepted	
2024/12/09	
Published	
2024/12/10	
Published online	
2025/12/22	
Keywords: sustainable management, agricultural water resources, influencing factors, structural equations, Ardabil County.	

Cite this article: khodapanah, Kiomars., & yari, Arasto. (2025). Analysis of factors affecting the sustainable management of agricultural water resources in the rural areas of the central part of Ardabil County. *Applied Researches in Geographical Sciences*, 25 (79), 92-113. DOI: <http://dx.doi.org/10.61882/jgs.25.79.23>

© The Author(s). Publisher: Kharazmi University

DOI: <http://dx.doi.org/10.61882/jgs.25.79.23>

Extended Abstract

Introduction

Water resource management is undergoing significant transformation due to increasing environmental pressures, climatic variability, and growing demand across sectors, particularly in agriculture. Sustainable water management is therefore a critical challenge, especially in rural and agricultural regions where water scarcity and inefficient use are prevalent. Identifying the key factors influencing sustainable water management is essential for optimizing resource utilization and ensuring long-term agricultural productivity. This study focuses on assessing the factors affecting sustainable agricultural water management from the perspective of farmers in the rural areas of the Central District of Ardabil County, Iran. The research adopts a multidimensional approach, examining economic, social, institutional, technical, educational, and productivity-related dimensions to provide a comprehensive understanding of the determinants of sustainable water management practices.

Material and Methods

This research employed a mixed-methods approach, combining library and field studies to gather relevant data. A structured questionnaire was developed based on seven key dimensions and 69 initial indicators derived from a review of scientific literature. The statistical population consisted of farmers in selected villages of Ardabil County. Using a stratified random sampling method proportional to the number of farming households in each village, a sample size of 349 respondents was determined. Data were collected through field surveys and analyzed using Structural Equation Modeling (SEM) via the Smart PLS 3 software. To assess the measurement model, convergent validity was evaluated using the Average Variance Extracted (AVE), while reliability was examined through Cronbach's alpha and Composite Reliability (CR). The structural model was evaluated using the T-value and Q² (predictive relevance) criteria. Indicators with factor loadings below the standard threshold of 0.5 were removed from the model to ensure measurement accuracy. The final model included six latent variables influencing sustainable water management.

Results and Discussion

The findings revealed that all measurement model indicators met the required standards, with factor loadings above 0.5, AVE values exceeding 0.5, and both Cronbach's alpha and Composite Reliability above 0.7, indicating high reliability and validity. The highest Composite Reliability (0.880) was observed for the productivity dimension, while the highest Cronbach's alpha (0.854) was associated with the economic dimension, confirming the robustness of the measurement instrument. In the structural model, all T-values exceeded the critical threshold of

1.96, indicating statistically significant relationships between exogenous and endogenous variables. The strongest path coefficient was found between productivity and sustainable water management, with a value of 0.716, suggesting a direct and highly influential relationship. The R^2 (coefficient of determination) values for all dimensions were above 0.26, considered strong according to Cohen (2013), with the highest R^2 observed for the productivity dimension (0.511) and the lowest for the economic dimension (0.299). The predictive relevance (Q^2) analysis showed that five dimensions—social, economic, educational-extensional, technical-technological, and institutional-policy—exhibited values ranging from weak to moderate predictive power, while the productivity dimension achieved a Q^2 of 0.243, indicating a strong predictive capability. Among the indicators, "group cultivation and land integration" (0.758), "training on maintenance of modern irrigation systems" (0.739), and "use of proper cemented channels to prevent water loss" (0.726) showed the highest factor loadings in their respective dimensions. The institutional-policy dimension was significantly influenced by enforcement of regulations, legal well spacing, and inter-agency coordination, while the educational-extensional dimension was driven by training programs, distribution of educational materials, and field visits to successful farms. Economic barriers, such as limited financial capacity and complex credit procedures, were identified as major constraints affecting farmers' ability to adopt modern irrigation systems.

Conclusion

The study concludes that sustainable agricultural water management is influenced by a complex interplay of social, economic, institutional, technical, educational, and productivity factors. Among these, productivity emerged as the most influential dimension, followed by institutional, educational, technical, social, and economic factors. Enhancing farmers' participation in decision-making, improving access to financial resources, strengthening institutional coordination, and expanding educational outreach are crucial steps toward achieving sustainable water use. The results align with previous studies emphasizing the importance of social capital, governance, and integrated policy frameworks in water management. Therefore, effective and sustainable water management in Ardabil—and similar regions—requires a holistic, participatory, and interdisciplinary approach that integrates technological innovation with institutional support and community engagement. These findings provide valuable insights for policymakers and stakeholders aiming to design and implement strategies that promote long-term water sustainability in agricultural systems.

تحلیل عوامل مؤثر بر مدیریت پایدار منابع آب کشاورزی در مناطق روستایی بخش مرکزی شهرستان اردبیل

کیومرث خداپناه^۱، ارسطو یاری^۲

۱. نویسنده مسئول، استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

رایانامه: k_khodapanah@pnu.ac.ir

۲. استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و روستایی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران. رایانامه: a_yari@uma.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله:	مدیریت منابع آب در جریان تحول در شرایط و دامنه عمل خود با محدودیت‌ها و ابعاد
مقاله پژوهشی	متعددی روبرو است. بر این اساس شناسایی عوامل مؤثر بر مدیریت پایدار منابع آب،
تاریخ دریافت:	به‌عنوان اقدامی مهم جهت بهره‌برداری مطلوب از آن محسوب می‌گردد؛ بنابراین در
۱۴۰۳/۰۶/۱۷	پژوهش حاضر، اقدام به بررسی عوامل مؤثر بر مدیریت پایدار منابع آب بر اساس دیدگاه
تاریخ بازنگری:	کشاورزان در روستاهای بخش مرکزی شهرستان اردبیل (شریف بیگلو، حکیم
۱۴۰۳/۰۸/۲۶	قشلاقی، شام اسبی، وکیل آباد، امیدچه، پیرقوام، اقبالغ رستم خانی، قره لر و
تاریخ پذیرش:	گیلانده) گردید. این پژوهش بر اساس ماهیت، توصیفی - تحلیلی از لحاظ هدف، کاربردی
۱۴۰۳/۰۹/۱۹	است و رویکرد حاکم بر آن از نوع کمی می‌باشد. جامعه آماری را سرپرستان خانوار
تاریخ انتشار:	بهره‌بردار اراضی کشاورزی بخش مرکزی شهرستان اردبیل تشکیل می‌دهد. به منظور
۱۴۰۳/۰۹/۲۰	بررسی موضوع از هفت بعد در قالب ۷۲ مؤلفه استفاده گردید. حجم نمونه ۳۴۹ نفر محاسبه
تاریخ انتشار آنلاین:	شد. پراکندگی تعداد نمونه در روستاها، به روش تصادفی و متناسب با تعداد سرپرست
۱۴۰۴/۱۰/۰۱	خانوار کشاورز در هر روستا بود. جهت تحلیل موضوع از مدل‌سازی معادلات ساختاری
	(Smart PLS) بهره گرفته شد. بررسی یافته‌ها نشان می‌دهد ارزیابی اولیه مدل
کلیدواژه‌ها:	اندازه‌گیری، گویای مناسب بودن مدل است. یافته‌ها نشان داد ۶۸ مؤلفه دارای میزان
مدیریت پایدار،	اثرگذاری بالاتر از ۰/۵ بودند. نتایج مدل ساختاری بیانگر وجود رابطه ساختاری معنادار
منابع آب کشاورزی،	میان مدیریت پایداری و اثرات اقتصادی، اجتماعی، بهره‌وری، فنی، آموزشی و نهادی است.
عوامل اثرگذار،	بعد ضریب تعیین اسکور نشان داد، این ضریب، برای تمام بعدهای پژوهش، بالاتر از مقدار
معادلات ساختاری،	قوی یعنی ۰/۲۶ برآورد گردید. بعد ضریب تعیین برای بعد اقتصادی با ۰/۲۹۹ کمتر از سایر
شهرستان اردبیل.	بعدها و برای بعد بهره‌وری با ۰/۵۱۱ بیشتر سایر بعدها برآورد گردید. نتایج بیانگر این است
	بازبینی و تجدیدنظر در دیدگاه‌های مدیریتی منابع آب کشاورزی و حرکت به سمت دیدگاه
	فرابخشی و مشارکتی مبتنی بر مدیریت بهینه که همراه با حفظ بعدهای اقتصادی، اجتماعی
	و فنی، آموزشی و ... باشد، نقش اساسی در تأمین مدیریت پایدار منابع آب ایفا می‌نماید.
استناد: خداپناه، کیومرث؛ و یاری، ارسطو (۱۴۰۴). تحلیل عوامل مؤثر بر مدیریت پایدار منابع آب کشاورزی در مناطق روستایی بخش مرکزی شهرستان اردبیل. تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۲۵ (۷۹)، ۹۲-۱۱۳.	
http://dx.doi.org/10.61882/jgs.25.79.23	
ناشر: دانشگاه خوارزمی تهران.	
© نویسندگان.	

مقدمه

در سراسر تاریخ و تمدن بشر در سطح زمین، دسترسی به منابع آب، شرطی اساسی و اولیه جهت توسعه اقتصادی، اجتماعی و پایداری تمدن و فرهنگ بوده است و به عنوان یک موضوع با اهمیت در صحنه سیاسی فضای داخلی کشورها، از دیرباز مطرح گردیده. این موضوع در مناطق کم آب و خشک نیز اهمیت افزون تری دارد ([خطیری و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۴۲](#)). از این رو در سه دهه گذشته، توجه به مدیریت آب از یک موضوع فرعی به یک مسئله پراهمیت و محور تبدیل شده است که برآمده از آگاهی و باور محافل بین المللی و ملی به واقعیت های زمان است، زیرا کاهش منابع آبی و استفاده ناکارآمد از آن، تأثیر چشمگیری بر زیست به همراه داشته است و منجر به سست شدن بنیان های آن گردیده است ([احمدی، ۱۴۰۰: ۱۳۸](#)). اکنون در سراسر جهان، دولت های متعددی در حال تصویب طرح ها و ارائه حمایت های مالی برای افزایش بهره وری و انعطاف پذیری آب از طریق روش ها و فناوری های گوناگون هستند ([روندهای فناوری آب، ۲۰۲۳: ۴](#)). پیش بینی ها بیانگر این است در سال ۲۰۲۵، بیشتر از دو سوم جمعیت جهان با کمبود و بحران آب روبرو هستند و تا سال ۲۰۴۰ نیز، در خاورمیانه ۱۴ کشور، در تنش آبی بسیار شدید قرار خواهند گرفت ([امین فنگ و همکاران، ۱۴۰۲: ۷۶](#)).

در این راستا، یکی از چالش های عمده پیش روی کشورهای در حال توسعه جهان، تمرکز بر حفظ منابع آب، مدیریت و بهره برداری بهینه از آن ها است. در ایران محدودیت منابع آب، به عنوان چالشی مهم و اساسی در آغاز هزاره سوم مطرح شد. این موضوع منجر به اهمیت فزاینده آب در عمران و آباد سازی و از سوی دیگر عدم توزیع یکنواخت بارندگی و محدودیت این منبع حیاتی گردید و مدیریت آن به عنوان ضرورتی اجتناب ناپذیر مطرح گردید ([نبی افجندی و شریف زاده، ۱۴۰۲: ۱۳۵](#)). زیرا مصرف بی رویه آب های زیرزمینی منجر به کاهش کیفیت آب و زیاد شدن عمق سطح ایستایی می گردد و از سوی دیگر آبیاری فراوان باعث وارد شدن آب های اضافی و آلوده به مواد شیمیایی به آب های جاری می شود و شوری آن را به دنبال خواهد داشت؛ بنابراین توجه به امر پایداری و مدیریت منابع آب، در سال های اخیر، به عنوان یک منبع بسیار ضروری از موضوعی فرعی به یک مسئله اصلی و مهم تبدیل شده است ([علی پناهیان و کرمی، ۱۴۰۱: ۹۸](#)). در این بین، بخش کشاورزی به عنوان بزرگ ترین مصرف کننده منابع آب، نقش برجسته ای در برنامه ریزی دارد. بدین سان، یکی از مسائل بنیادی در نظام تولیدی کشور، مسئله استفاده از منابع آب و راندمان آن در بخش های مختلف، بخصوص بخش کشاورزی می باشد. به گونه ای که از یک سو، بهره وری آب کشاورزی در سطح پائین و غیر قابل قبولی قرار داد و از سوی دیگر این بخش مهم ترین مصرف کننده منابع آب در کشور است ([یاوریان و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۲](#)). طبق پیش بینی های صورت گرفته، سهم بخش کشاورزی در سال ۲۰۳۵ از منابع آب شیرین در سطح جهان، ۷۰ درصد خواهد بود. این مقدار در کشورهای در حال توسعه، از جمله ایران ۹۰ درصد خواهد بود. از سوی دیگر میزان هدررفت آب در ایران ۲۸ تا ۳۰ درصد بوده و این در حالی است که مقدار اتلاف آب در جهان ۹ تا ۱۲ درصد گزارش شده است. یکی از عوامل اصلی آن برداشت های غیرمجاز شبکه آبرسانی و فرسودگی تأسیسات به واسطه مدیریت نامناسب منابع آب است ([عیدی و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۱۴](#)).

مناطق روستایی بخش مرکزی شهرستان اردبیل، یکی از کانون های کشاورزی شهرستان محسوب می شود. فعالیت و معیشت اکثریت ساکنان روستاهای این شهرستان، وابسته به فعالیت های کشاورزی است. به گونه ای که سطح زیر کشت اراضی دیم شهرستان اردبیل آن ۴۱۸/۵ هکتار و سطح زیر کشت اراضی آبی ۶۹/۵ هکتار می باشد. در سال آبی ۱۴۰۰-۱۴۰۱ تعداد چاه های عمیق و نیمه عمیق در سطح شهرستان اردبیل ۳۴۵۳ فقره با مقدار تخلیه سالانه ۹۹/۲۳ میلیون مترمکعب می باشد. ۸۲ قنات و ۲۱۳۸ چشمه نیز وجود دارند. در سال ۱۴۰۱، تعداد نه تصفیه خانه آب در مدار متوسط ظرفیت اسمی ۲۷۹/۲۵ هزار مترمکعب در روز وجود داشته است. این در حالی است که حجم آب تولیدی از منابع سطحی ۲۸۳۶۷ و از منابع زیرزمینی ۹/۱۶۲ هزار مترمکعب در سال بوده است (سالنامه آماری، ۱۴۰۱). از این رو شناسایی عوامل مؤثر بر بهبود مدیریت، دستیابی به مصرف و بهره برداری بهینه این منابع را تسهیل می کند؛ بنابراین برای دستیابی به مدیریت و برنامه ریزی مناسب در مدیریت پایدار منابع آب، استفاده از سازوکارهای مناسب، نیازمند شناخت مشکلات،

^۱. Water Technology Trends

مسائل و در مفهوم کلی عوامل مؤثر بر مدیریت منابع آب است؛ زیرا در سال‌های اخیر به دلیل کاهش منابع آبی و افزایش هزینه‌های اقتصادی و زیست‌محیطی قابل توجه، تأمین و توسعه منابع آبی مورد نیاز، با محدودیت‌های جدی روبرو شده است. لذا توجه به مدیریت صحیح منابع آب و افزایش کارایی مصرف آن در جامعه و در بخش کشاورزی که دارای بیشترین مقدار مصرف آب است، امری اجتناب‌ناپذیر و ضروری است.

در راستای غلبه بر این مشکل و با توجه به روند رو به رشد و فزاینده استفاده از منابع آب و افزایش توسعه سطوح زیر کشت گیاهان با نیاز آبی زیاد، لازم است که توجه به مدیریت پایدار منابع آب کشاورزی، به عنوان یک اصل مهم در دستور کار برنامه‌ریزان و مدیران منابع آب منطقه مورد مطالعه قرار گیرد؛ زیرا مدیریت منابع آب در جریان تحول در شرایط و دامنه عمل خود با محدودیت‌ها و ابعاد متعددی روبرو است. بر این اساس شناسایی عوامل مؤثر بر مدیریت بهینه منابع آب، به عنوان اقدامی مهم جهت بهره‌برداری مطلوب از آن محسوب می‌گردد. با توجه به آنچه بیان شد، پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل مؤثر بر مدیریت منابع آب کشاورزی در بخش مرکزی شهرستان اردبیل (شریف بیگلر، حکیم قشلاقی، شام اسبی، وکیل آباد، امیدچه، پیرقوام، اقبالغ رستم خانی، قره لر و گیلانده) بر اساس دیدگاه کشاورزانی گردید که عمده‌ترین بهره‌برداران منابع آب محسوب می‌شوند. لذا اقدام مناسب برای مدیریت بهینه منابع آب و همچنین سازگاری با مسئله کمبود آب، نیازمند شناخت و اطلاع داشتن از نحوه عوامل اثرگذار بر این منابع است؛ بنابراین انتظار می‌رود عوامل مدیریت بهینه منابع آب کشاورزی شناسایی شود و به دنبال آن، اثرات آن بر پایداری این منابع مشخص گردد. بر این اساس پژوهش حاضر در راستای پاسخگویی به این سؤال مطرح شده است که عوامل مؤثر بر مدیریت پایدار منابع آب کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان اردبیل کدام موارد است؟

پیشینه تجربی پژوهش

بررسی پیشینه تجربی پژوهش نشان می‌دهد در رابطه با منابع آب و مدیریت آن مطالعات متعددی صورت گرفته است. گزیده‌ای از این مطالعات که با موضوع پژوهش حاضر مرتبط است گردآوری شده است. از جمله این مطالعات می‌توان، پژوهش **ثمره هاشمی و باقری (۱۳۹۹)** را بر شمرد که به ارزیابی یکپارچه سامانه‌های منابع آب مبتنی بر نگرش سیستمی پرداختند. نتایج بیانگر توسعه کمی کشاورزی، بدون توجه به روند کاهش تولید در واحد سطح و تنها با رویکرد افزایش سطح زیر کشت بوده است. نتایج مدل سازی نشان داد، با ایجاد یک موازنه میان کاهش سطح زیر کشت باغی و زراعی به میزان شش درصد و رشد صنایع و معادن به مقدار چهار درصد، علاوه بر اینکه از کاهش سرانه ارزش افزوده جلوگیری می‌کند، حجم منابع آب زیرزمینی به سمت تعادل می‌رود. در پژوهشی دیگر **منتظری و همکاران (۱۴۰۰)** به بررسی نقش مدیریت منابع آب در معیشت پایدار خانوارهای روستایی انجام دادند. نتایج بررسی آن‌ها نشان داد، بین بدهای اقتصادی و اجتماعی و مدیریت منابع آب رابطه معنادار وجود دارد. همچنین آموزش کشاورزان، حمایت دولت از ترویج و گسترش کشت هیدروپونیک و گلخانه‌ای، کشت‌های آبی با نیاز کم و ... اقدامات مناسبی برای افزایش بهره‌وری در مدیریت منابع آب است. **نصیری زارع و طهماسبی (۱۴۰۱)**، پیشران‌های کلیدی حکمروایی منابع آب کشاورزی در شهرستان طارم را مورد بررسی و مطالعه قرار دادند. نتایج بررسی آن‌ها نشان داد، مدیریت منابع آب کشاورزی در شهرستان طارم ناکارآمد است و تسهیل مشارکت گروه‌داران و تمرکززدایی و تفویض اختیارات به سطوح محلی، از پیشران‌های مهم و کلیدی تحقق حکمروایی خوب منابع آب کشاورزی شناسایی شدند. **فراهانی و همکاران (۱۴۰۲)** در پژوهشی به بررسی نقش منابع آب در پایداری روستاهای استان زنجان پرداختند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد، بیشترین تأثیر منابع آب در ابعاد مختلف پایداری روستاها به ترتیب به تنوع زیستی، کالبدی و بعد اقتصادی اختصاص دارد. **باختر و همکاران (۱۴۰۳)** در پژوهشی مدیریت بهینه منابع آب کشاورزی را مورد مطالعه قرار دادند. نتایج بررسی آن‌ها نشان داد، مدیریت صحیح و افزایش بهره‌وری آب، مستلزم بکارگیری مجموعه‌ای از عوامل اقتصادی، آموزشی، فنی و است و مستلزم همکاری مردم، نهادها و اعمال اصلاحاتی در ساختار قوانین است.

تانگ و همکاران (۲۰۲۰) پژوهشی را در رابطه با مدیریت زمین کشاورزی و آب در مقیاس شبکه انجام دادند. نتایج پژوهش این محققین نشان داد، بهینه سازی تخصیص منابع آب باعث می گردد، بهره‌وری منابع آب آبیاری، ارزش خدمات اکوسیستم و سود اقتصادی افزایش یابد. همچنین نرخ بهره‌برداری از منابع آب در مقایسه با وضع موجود کاهش یابد. **گابریلا و ناثان (۲۰۲۱)** در مطالعه‌ای به مقایسه چهار برنامه مدیریت منابع آب با استفاده از اصول استروم پرداخته‌اند. نتایج بررسی‌ها نشان داد، هر ۴ برنامه مدیریت به‌طور کلی از اصول طراحی استروم برای اقدام مشترک پیروی می‌کنند. همچنین کشاورزان با اقدام لازم برای کاهش میزان تخلیه آبخوان موافق هستند، در حالی که برنامه‌های مدیریتی، مصرف آب را به میزان قابل توجهی کاهش نداده است. **ژانگ و اوکی (۲۰۲۲)** پژوهشی را با هدف بررسی صلاحیت‌گذاری آب، به منظور مدیریت پایدار منابع آب در بخش کشاورزی چین انجام دادند. نتایج بررسی آن‌ها نشان داد، اصلاحات و تغییرات چین در قیمت‌گذاری آب کشاورزی، بیانگر یک روش قیمت‌گذاری یکپارچه آب بر اساس مقرون به صرفه بودن آن برای کشاورزان، به عنوان یک گزینه عملی مطرح است، اما اجرای آن نیاز فوری به ارتقای سیستم‌های مدیریتی و زیرساخت‌های آبیاری دارد. **نوری و همکاران (۲۰۲۳)** معضل مدیریت آب در بخش کشاورزی ایران با تأکید بر حاکمیت را مورد بررسی قرار دادند. نتایج مطالعه آن‌ها نشان داد کمبود شدید آب، تا حد زیادی به شکاف‌های حاکمیتی در ایران مرتبط است. علاوه بر این، استفاده ناکارآمد از آب، رشد جمعیت و روند گرم شدن و خشک سالی در نیم قرن اخیر از دیگر دلایل اصلی کمبود آب هستند. نتایج این پژوهش بیانگر این است، کاهش بیش از حد آب‌های زیرزمینی، کاهش کیفیت منابع آبی، کاهش جریان‌های زیست‌محیطی و تخریب زیستگاه‌ها و تضادهای آبی از پیامدهای مهم مدیریت نادرست آب در ایران است. **وانگ و همکاران (۲۰۲۴)** تأثیر غیرمستقیم استفاده بی‌رویه آب بر پایداری منابع آب در چین را مورد مطالعه قرار دادند. یافته‌ها تأیید می‌کند، استفاده بی‌رویه و غیرمستقیم آب تأثیر منفی بر منابع آب چین دارد. برنامه‌های استحصال پایدار از منابع آب، باید متناسب با شرایط محلی، به‌ویژه با توجه به ویژگی‌های منحصربه‌فرد اقتصاد منطقه باشد.

همان‌گونه که مرور پیشینه نشان می‌دهد، هر یک از این پژوهش‌ها از بعدهای متفاوتی از جمله عوامل مؤثر مدیریتی، قیمت‌گذاری، منابع آب و ... موضوع آب را مورد توجه قرار داده‌اند. در پژوهش حاضر نیز به بررسی اهمیت عوامل مؤثر بر مدیریت منابع آب روستایی از دیدگاه کشاورزان که مصرف‌کنندگان عمده این منبع هستند، توجه شده است. از سوی دیگر، پژوهشی در رابطه با موضوع حاضر در منطقه مورد مطالعه، مشاهده نگردید.

پیشینه نظری پژوهش

توسعه پایدار به عنوان یک فرایند مستمر و هدایت شده از تغییرات اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی است که هدف آن رفاه حال شهروندان در حال و آینده است. تحقق این توسعه نیازمند ایجاد یک اقتصاد و منبع کارآمد بر اساس یک جامعه منصفانه و عادلانه است که به ظرفیت‌ها و محدودیت‌های طبیعی و زیست‌محیطی احترام بگذارد (**یونسکو، ۲۰۱۴**). امروزه موضوع توسعه پایدار در سطوح متفاوت محلی، ملی و بین‌المللی نفوذ نموده و به عنوان کارسازترین راه حل به منظور روبرویی با چالش‌های محیط زیست مطرح می‌شود (**ایگلسیاس و گاروته، ۲۰۱۵: ۱۱۴**). از اهداف زیست‌محیطی توسعه پایدار، حفاظت و بهره‌برداری از منابع آب، خشک سالی، کشاورزی پایدار، حفظ تنوع ژنتیکی، حاصلخیزی خاک، توسعه فضاهای روستایی و بسیاری موارد دیگر را برشمرد (**کاکار و همکاران، ۲۰۱۹: ۵۱۱**). در این بین آب و حفاظت از این منبع، به عنوان یک منبع طبیعی با اهمیت و عامل اصلی محدود کننده تولید و یا توسعه آن است (**بدری، ۱۴۰۳: ۹**). مدیریت تأمین و

¹. Tang et al

². Gabriela and Nathan

³. Zhang & Oki

⁴. Nouri et al

⁵. Wang et al

⁶. UNESCO

⁷. Iglesias & Garrote

⁸. kakar et

توسعه منابع آب به عنوان یک عامل مؤثر و پویا در جهت برنامه ریزی، سیاست گذاری و فراهم سازی امکانات لازم جهت بهره گیری از منابع آب، از سال ها پیش شکل گرفته و توجه عمده خود را به توسعه منابع آب، موضوعات سیاسی، محیطی، سازمانی و حقوقی معطوف نموده است (طالشی و کفاش، ۱۳۹۷: ۸۴) زیرا به واسطه بهره برداری و استفاده بیش از حد از منابع آب، بیش از نیمی از جمعیت جهان، از کمبود آب رنج می برند (بورتی و رزا، ۲۰۱۹: ۲)؛ بنابراین استراتژی های تقاضا برای این منبع، بر کاهش مصرف کل آب تأکید دارد. از این رو به منظور اطمینان از اثربخشی چنین پروژه هایی که با بودجه عمومی کمیاب، تأمین مالی می شوند، شناسایی شرایطی که در آن ذخیره آب اضافی می تواند، کمبود آب را کاهش دهد، مهم است (احمد و همکاران، ۲۰۲۳: ۲). این کاهش مصرف، مشتمل بر استفاده از دستگاه ها و سیستم های آبیاری کارآمد، بهبود بهره وری مصرف آب صنعتی، کاهش چشم اندازهای آبی و سیستم های آبیاری است (چیناسامی و همکاران، ۲۰۲۱: ۴). لذا با افزایش تغییرات اقلیمی و تغییر در موجودی منابع آب، این آگاهی ایجاد شده است که سیستم های کشاورزی باید برای حفظ ثبات و پایداری در رابطه با تنش های محیطی و توانایی بازیابی مدیریت شوند (دیوینسنتیس، ۲۰۲۰: ۳۵). از این رو محدودیت زمین کشاورزی و منابع آب، محدودیت اصلی در تولید محصولات کشاورزی است که مستلزم استراتژی های بهره برداری کارآمدتر از منابع است (لی و همکاران، ۲۰۱۹: ۹۳۱). جهت بستر سازی مناسب برای توسعه کشاورزی، فعالان این بخش باید سازوکارهای لازم را برای بهینه سازی مصرف و مدیریت مناسب آن را در اولویت تصمیمات قرار دهند. اولین گام مهم در راستای مدیریت موفق چرخه آب، بررسی راهکارهای مناسب برای تصمیم سازی و تصمیم گیری است. به طور کلی سیر تاریخی مدیریت منابع دارای سه مرحله کلی و قابل تفکیک است. در اولین مرحله جهت گیری کلی بر اساس عرضه آب فراوان است. دومین مرحله جهت گیری بر اساس بهره برداری کامل تر از منابع آب است. سومین مرحله نیز جهت گیری کنترل تقاضا است. لذا برای تحقق این امر، باید به نظریه های مدیریتی متناسب با محدودیت مناطق طبیعی، توجه اساسی داشت (حسین زاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۴).

در گذشته، مدیریت آب کشاورزی اغلب برای تطبیق با اولویتهای رشد (به عنوان مثال غذای بیشتر برای جمعیت در حال رشد) تنظیم می شد که منجر به افزایش تولید کشاورزی و مصرف آب می گردید. با گذشت زمان و توسعه اقتصاد جهانی و رشد جمعیت به طور مشترک، کمبود آب و بحران زیست محیطی را به یک مشکل اساسی جهانی مبدل نموده که بشر با آن مواجه است (ژانگ و همکاران، ۲۰۱۹: ۲). از آنجا که مدیریت آب تا کنون، تحت سیطره رویکرد مهندسی عرضه گرا بوده و به ساخت مخزن ها و سدها، حفر و تجهیز چاه های عمیق و کانال های انتقال آب و تأسیسات تمرکز داشته است، لذا در زمینه مدیریت آب کشاورزی و تأثیر سیاست های مدیریت آب، آگاهی کمتری بین گروه های مختلف وجود دارد. با توجه به این آگاهی، ساماندهی وضعیت کنونی، نیازمند بازسازی در مفهوم مدیریت آب و تجدیدنظر کامل در شیوه های گذشته و اتخاذ رویکرد نو است (زارع و طهماسبی، ۱۴۰۱: ۴۰). چارچوب ها در حوزه مدیریت آب کشاورزی یا در زمینه، سیاسی، فناوری و منابع تأکید دارد و یا بر روی بعدهایی برای استفاده کارآمد، مولد و عادلانه تمرکز دارند (کائو و همکاران، ۲۰۲۰: ۱). این چارچوب ها بر سه استراتژی در زمینه مدیریت منابع آب تأکید دارند: ۱- اولین برنامه ریزی استراتژیک توجه صریح را معطوف خود نموده است. این استراتژی، شامل استراتژی بلندمدت ضمنی یا صریح برای کشاورزی و آب به جای مجموعه ای از اولویتهای بلندمدت است. این استراتژی مشروط به اصلاحات برای پاسخگویی به خواسته ها و نیازهای در حال تغییر به منابع آب است. استراتژی دوم، بر مطالعات تاریخی- اجتماعی توجه دارد که به تغییرات بلندمدت در کشاورزی و جامعه در مقیاس زمانی می پردازد. استراتژی سوم به این موضوع می پردازد که با توجه به

¹. Boretti & Rosa

². Ahmed et al

³. Chinnasamy et al

⁴. Devinentis

⁵. Li et al

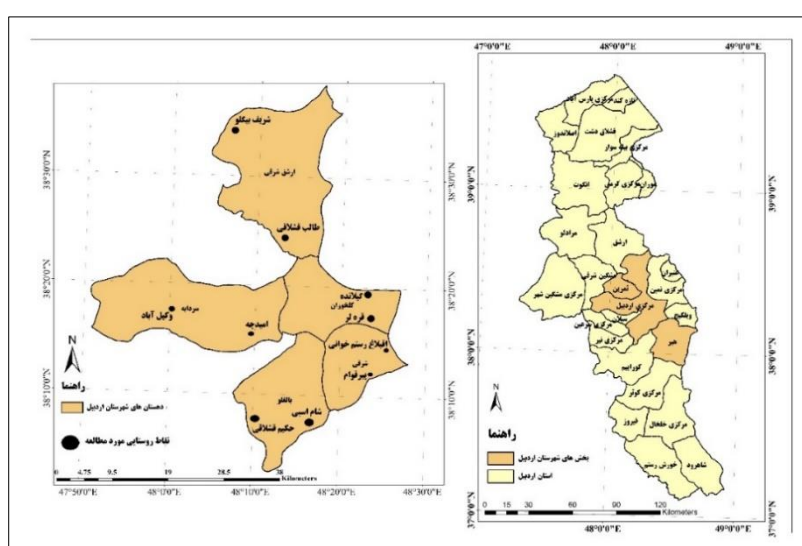
⁶. Zhang et al

⁷. Cao et al

آنکه منابع آب، با مدیریت و حکمرانی در سیستم‌های اجتماعی-اکولوژیکی مرتبط هستند، ولی مطالعات و بررسی‌های اندکی پیرامون پیوند بین برنامه‌های استراتژیک و منابع آب وجود دارد (سیجر و هلگرس^۱؛ ۲۰۱۵؛ ۲؛ مک آلپاین و همکاران^۲؛ ۲۰۲۳: ۳).

معرفی منطقه مورد مطالعه

شهرستان اردبیل بین عرض جغرافیایی ۳۸ درجه و ۱۵ دقیقه شمالی و طول جغرافیایی ۴۸ درجه و ۱۸ دقیقه شرقی قرار دارد مساحت آن ۱۱۰۸۱ کیلومترمربع است. از شمال با مشگین شهر، از جنوب با شهرستان گیوی، از شرق با شهرستان نمین و از غرب با شهرستان‌های سرعین و نیر همسایه است؛ و در ۲۱۹ کیلومتری شهر تبریز و ۵۷۸ کیلومتری تهران واقع شده است. شهرستان اردبیل دارای ۳ بخش، ۳ شهر، ۱۱ دهستان و ۱۸۰ روستا است (سالنامه آماری استان اردبیل، ۱۴۰۱). موقعیت شهرستان اردبیل و دهستان‌های آن در شکل (۱) نشان داده شده است.

شکل (۱). معرفی منطقه مورد مطالعه

روش پژوهش

پژوهش حاضر بر اساس ماهیت توصیفی - تحلیلی و از لحاظ هدف کاربردی است. جامعه آماری پژوهش حاضر را خانوارهای کشاورز روستاهای بخش مرکزی اردبیل در شهرستان اردبیل، تشکیل می‌دهد در ده روستای این بخش به صورت محدود از طریق اقدامات مردمی و حمایت دولت اقداماتی از جمله فرهنگ‌سازی، استفاده از آب‌های نامتعارف در کشاورزی، کنترل برداشت از آب‌های زمینی، مدرن سازی شبکه‌های آبیاری و زهکشی به منظور مدیریت آب صورت گرفته است (جهاد کشاورزی شهرستان اردبیل، ۱۴۰۳). لذا این ده روستا به‌عنوان جامعه آماری انتخاب شدند که تعداد کشاورزان سرپرست خانوار آن ۳۸۰۴ نفر برآورد گردید (جهاد کشاورزی شهرستان اردبیل، ۱۴۰۳). حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۴۹ نفر محاسبه شد. پراکندگی تعداد نمونه مورد نیاز در روستاها، به روش تصادفی و متناسب با تعداد سرپرست خانوار کشاورز در هر روستا بود جدول (۱).

جدول (۱). جامعه آماری و حجم نمونه مورد مطالعه

روستا	تعداد خانوار کشاورز	نمونه	روستا	تعداد خانوار کشاورز	نمونه
شریف بیگلو	۷۳	۷	امیدیچه	۵۰۳	۴۶
طالب قشلاقی	۴۰۰	۳۷	پیرقوام	۳۰۶	۲۸

^۱. Seijger & Hellegers

^۲. McAlpine et al

حکیم قشلاقی	۴۱۰	۳۸	اقبالغ رستم خانی	۶۰۵	۵۶
شام اسبی	۸۲۰	۷۵	قره‌لر	۱۵۶	۱۴
وکیل آباد	۲۲۸	۲۱	گیلانده	۳۰۳	۲۸

به منظور بررسی دیدگاه جامعه آماری، جهت تعیین عوامل تأثیرگذار بر مدیریت آب کشاورزی، از دو شیوه مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی بهره گرفته شد. در بخش مطالعات کتابخانه‌ای با مراجعه به نشریات معتبر علمی داخلی و خارجی و پایان‌نامه‌ها، اقدام به گردآوری بعدها و معرف‌های موردنیاز شد. لذا به منظور دستیابی به هدف پژوهش پرسشنامه‌ای در قالب هفت بعد و ۶۹ مؤلفه تنظیم شد جدول (۲).

جدول (۲). فهرست بعدها و مؤلفه‌های مورد مطالعه جهت بررسی موضوع

بعد	مؤلفه
بهره‌وری	Pr1 استفاده از سیستم نوین آبیاری برای کاهش هزینه، Pr2 کاشت محصولات در تاریخ مناسب، Pr3 استفاده از بذرها، اصلاح شده با نیاز آبی کم، Pr4 رعایت حریم و فاصله قانونی لازم بین چاه‌ها، Pr5 کشت گروهی و یکپارچه سازی اراضی، Pr6 تشکیل گروه‌های مردمی مانند تعاونی آب بران برای نظارت بر منابع آب، Pr7 جلوگیری از رویش علف‌های هرز در کنار جوی‌های آب،
ترویجی-آموزشی	Ed1 توزیع مجلات و بروشورهای آموزشی، Ed2 برگزاری کلاس‌های آموزشی در رابطه با مدیریت بهینه آب، Ed3 پخش فیلم‌های آموزشی در زمینه مدیریت پایدار آب در تلویزیون، Ed4 استفاده از پیامک و تلفن همراه برای ارسال مطالب آموزشی، Ed5 رعایت و توجه به زمان مناسب برای آبیاری، Ed6 آشنایی با سیستم‌های مدرن آبیاری، Ed7 آموزش‌های دریافتی در رابطه با نحوه نگهداری و تعمیر سیستم‌های نوین آبیاری، Ed8 بازدید از مزارع موفق مربوط به طرح‌های پایدار مدیریت آب کشاورزی، Ed9 بازدید از مزارع با آبیاری جدید،
فنی-تکنولوژی	Te1 ناخالصی موجود در آب، Te2 بازرسی پیاپی کانال‌های آب، Te3 تجهیزات آب‌رسانی و سرویس لوله در هر فصل آبیاری، Te4 ورود آب فاضلاب تصفیه نشده به آب آبیاری، Te5 دسترسی به منابع آب سطحی، Te6 تعمیر سیستم‌های فراهم سازی آب، Te7 استفاده از کانال‌های مناسب و سیمانی جهت جلوگیری از هدر رفت آب، Te8 استفاده از کنتورهای هوشمند در چاه‌ها، Te9 برقی نمودن چاه‌های گازوئیلی، Te10 استفاده از لوله برای انتقال آب به منظور جلوگیری از هدر رفت آن
نهادی-سیاست‌گذاری	Po1 مشوق‌های بانک‌های عامل برای سیستم آبیاری، Po2 توجه دولت به فعالیت‌های عملیاتی از جمله کار گذاشتن کنتور روی چاه آب، مسدود چاه غیرمجاز، Po3 بازرسی سازمان جهاد کشاورزی از سیستم آبیاری، Po4 تسهیلات و سرمایه‌گذاری برای ترمیم سیستم آبیاری، Po5 توجه به رعایت حریم و فاصله قانونی بین چاه‌ها در منطقه، Po6 میزان ارجاع قوانین و مقررات کنترل مصرف آب کشاورزی، Po7 اخذ جریمه از برداشت کنندگان غیرمجاز، Po8 بلندمدت‌تر کردن سیستم بازپرداخت تسهیلات نوین آبیاری، Po9 حمایت از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در مدیریت آب کشاورزی، Po10 تسهیلات مقررات برای گرفتن اعتبارات بانکی، Po11 اختصاص اعتبارات بلندمدت از طرف دولت برای احیا و بازسازی منابع آب
اجتماعی	So1 مفید بودن برنامه‌های آموزشی آبیاری، So2 استفاده از رسانه‌های ارتباطی رادیو، فضای مجازی و ...، So3 شرکت در کلاس‌های آموزشی، So4 همکاری در نهادهای تصمیم‌گیری و بحث در پروژه‌های مدیریت آب، So5 درگیری با سایر کشاورزان برای آب آبیاری، So6 مشارکت عمومی در حفاظت از پروژه‌های آب، So7 توجه به مصرف بهینه و صرفه‌جویی در آب در آیین‌های بومی، So8 استفاده از دانش، سنت و قوانین بومی برای مدیریت آب کشاورزی، So9 هماهنگی بین سازمان‌های دولتی و تشکل‌های مردمی، So10 مشارکت مردم در تصمیم‌گیری، اجرا و نگهداری پروژه‌های مدیریت آب کشاورزی
اقتصادی	Ec1 توان مالی کشاورز در تأمین سرمایه استفاده از سیستم نوین آبیاری، Ec2 افزایش قیمت حق‌آبه، Ec3 کاهش یارانه نهاده‌های کشاورز، Ec4 کاهش هزینه‌های استفاده از روش‌های آبیاری مدرن، Ec5 سهمیه‌بندی تولید محصولات بر اساس میزان آب در دسترس، Ec6 سهمیه‌بندی عرضه محلی آب، Ec7 بیمه محصولات کشاورزی برای کاهش خسارات ناشی از کم‌آبی، Ec8 اعتبارات دریافتی توسط کشاورزان برای بهبود سیستم آبیاری
مدیریت پایدار	Su 1 جلوگیری از تجمع زباله در کانال آب، Su2 پوشش نهرهای انتقال آب، Su3 کنترل آلودگی منابع آب زیرزمینی، Su4 کنترل علف‌های در مزرعه به روش غیر شیمیایی، Su5 کاهش مصرف کود شیمیایی و سموم در مزرعه، Su6 استفاده از

استخرهای ذخیره آب در سطح مزرعه، Su7 مسدود شدن چاه‌های غیرمجاز، Su8 انتخاب الگوی کشت مناسب با آب موجود، Su9 مبارزه صحیح و به‌موقع با علف‌های هرز، Su10 رعایت تناوب زراعی، Su11 استفاده از رقم‌های محصول با نیاز آبی کم، Su12 کاهش تعداد دفعات شخم، Su13 یکپارچه کردن اراضی برای جلوگیری از هدر رفتن آب، Su14 انجام کود دهی هم‌زمان با آبیاری

منابع: علی پناهیان کرمی (۱۴۰۱)؛ امین فنگ و همکاران (۱۴۰۲)؛ شکری بی عرق (۱۳۹۸)؛ رنجکش (۱۴۰۰)؛ شیرین حصار و گواهی (۱۴۰۲)؛ باختر و همکاران (۱۴۰۳)؛ خطیری و همکاران (۱۴۰۲)؛ قاسمی و همکاران (۱۴۰۰)، منتظری و همکاران (۱۴۰۰)؛ احمدی (۱۴۰۰)؛ Zhang & Devincintis (2020: 61)؛ Oki (2022)

به منظور تحلیل موضوع و یافته‌های حاصل از پرسشنامه از نرم‌افزار معادلات ساختاری اسمارت پی ال اس سه استفاده گردید. در پژوهش حاضر به منظور انجام مدل اندازه‌گیری و میزان اثرگذاری هر مؤلفه، از بارهای عاملی و انجام مدل ساختاری، از t و q بهره گرفته شد. از بعدهای بزارش مدل به منظور تعیین قابل قبول بودن مدل بهره گرفته شد. بر این اساس جهت بررسی روایی مدل از ضرایب میانگین واریانس استخراجی (AVE) و بارهای عاملی استفاده گردید. جهت تعیین میزان پایایی مدل از ضریب پایایی ترکیبی (CR) و آلفای کرونباخ استفاده شد. بر این اساس اگر میزان آلفا بیشتر از $0/7$ و میزان پایایی ترکیبی نیز بیشتر از $0/7$ باشد، مقدار پایایی قابل قبول است. از سوی دیگر در صورتی که مقادیر بارهای عاملی برابر و یا بیشتر از $0/5$ باشد و همچنین مقدار AVE (میانگین واریانس استخراجی) نیز بیشتر از $0/5$ باشد، روایی مدل اندازه‌گیری قابل قبول است.

یافته‌های پژوهش

در این بخش از پژوهش به منظور بررسی دیدگاه ۳۴۹ پاسخگو، از تحلیل عاملی تأییدی بهره گرفته شده است و نتایج به‌طور مجزا برای هر عامل و سازه‌های مربوط به آن ارائه شده است. بر این اساس به منظور تحلیل موضوع از هفت بعد در قالب ۶۹ مؤلفه بهره گرفته شد. نتایج پس از فراخوانی داده‌ها در نرم‌افزار اسمارت پی ال اس سه نشان داد، پنج مؤلفه (ed3) پخش فیلم‌های آموزشی در زمینه مدیریت پایدار آب در تلویزیون با عاملی $0/496$ ، (so3) شرکت در کلاس‌های آموزشی با بار عاملی $0/331$ ، (su13) یکپارچه کردن اراضی برای جلوگیری از هدر رفتن آب با بار عاملی $0/102$ ، (su14) یکپارچه کردن اراضی برای جلوگیری از هدر رفتن آب، با بار عاملی $0/152$ و (te8) انجام کود دهی هم‌زمان با آبیاری با بار عاملی $0/300$ ، به علت دارا بودن بارهای عاملی کمتر از مقدار استاندارد، از مدل حذف شدند. با حذف سؤالات و اجرایی مجدد مدل اندازه‌گیری، مقادیر به‌دست آمده از تمام عامل‌ها نشان نشده میزان اثرگذاری مطلوب هر یک از مؤلفه‌ها است. به‌گونه‌ای که می‌توان بیان نمود در بعد بهره‌وری کشت گروهی و یکپارچه‌سازی اراضی ($0/758$) دارای بالاترین میزان اثرگذاری بودند. از سوی دیگر در بعد ترویجی- آموزشی، مؤلفه آموزش‌های دریافتی در رابطه با نحوه نگهداری و تعمیر سیستم‌های نوین آبیاری ($0/739$) بیشترین میزان اثرگذاری را از بین ده مورد بررسی دارا بود. بررسی‌ها نشان داد، در بعد فنی- تکنولوژیکی، استفاده از کانال‌های مناسب و سیمانی جهت جلوگیری از هدر رفت آب ($0/726$)، دارای اثرگذاری بیشتری بود. این در حالی است که در این بعد مؤلفه ناخالصی موجود در آب با میزان اثرگذار $0/570$ دارای کمترین اثر بود. در بعد اقتصادی، مؤلفه کاهش هزینه‌های استفاده از روش‌های آبیاری مدرن ($0/750$)، دارای بالاترین میزان اثرگذاری بود. در بعد اجتماعی، دو مؤلفه توجه به مصرف بهینه و صرفه‌جویی در آب در آیین‌های بومی و هماهنگی بین سازمان‌های دولتی و تشکلهای مردمی با مقدار $0/708$ ، بیشترین میزان اثرگذاری را در این بعد دارا بودند. در نهایت در بعد نهادی- سیاست‌گذاری، مؤلفه مشوق‌های بانک‌های عامل برای سیستم آبیاری ($0/646$)، دارای بیشترین میزان اثرگذاری بود جدول (۳). این بعد، با توجه به اینکه بیشتر بر رابطه درون‌سازمانی و قانون و مقررات توجه دارد، می‌توان با اصلاحات مطلوب در آن اقدامات مطلوبی را جهت مدیریت بهینه آب کشاورزی انجام داد، زیرا اجرای قوانین و مقررات کنترل و مصرف و اخذ جریمه بابت برداشت غیرمجاز،

¹. smart PLS 3

می تواند کاهش مصرف آب را به دنبال داشته باشد. مسدود کردن چاه های غیرمجاز، حمایت ها، بازرسی و ... از عوامل مؤثر در این بعد مدیریتی محسوب می شوند.

با توجه به اینکه مدیریت پایدار منابع آب کشاورزی مستلزم فراهم سازی، امکانات تکنولوژیکی و فنی از جمله شبکه های نوین آبیاری و نوسازی آن ها است، واضح است که این فعالیت ها بدون ارائه حمایت های لازم از طرف دولت، بخصوص ارائه تسهیلات به بهره برداران، به کندی پیش خواهد رفت. افزون بر این تدوین مقررات شفافیت در زمینه بهره برداری از منابع آب کشاورزی و پایبندی به اجرای آن ها از سوی نهادهای مرتبط و گروه های مردمی، با توجه بارهای عاملی به دست آمده باید مورد توجه قرار گیرد. یافته ها نشان می دهد سطح دانش و آگاهی کشاورزان نسبت به مدیریت بهینه منابع آب در سطح پایینی قرار دارد. اقدامات مرتبط با مدیریت پایدار منابع آب و سطح پایین تحصیلات و آگاهی، مدیریت بهینه را با چالش مواجه نموده است. لذا پیش شرط اصلی در این زمینه توجه به عوامل آموزشی و فراهم سازی بسترهای لازم جهت اجرای اثربخش سازوکارهای مرتبط با این مورد است. همان گونه که نتایج بعد اقتصادی نشان داد، ارائه و تخصیص بودجه یکی از اقدامات مهم در این زمینه است. همچنین کاهش هزینه ها و بهبود توان مالی کشاورز در این زمینه اقدامی راهگشا است.

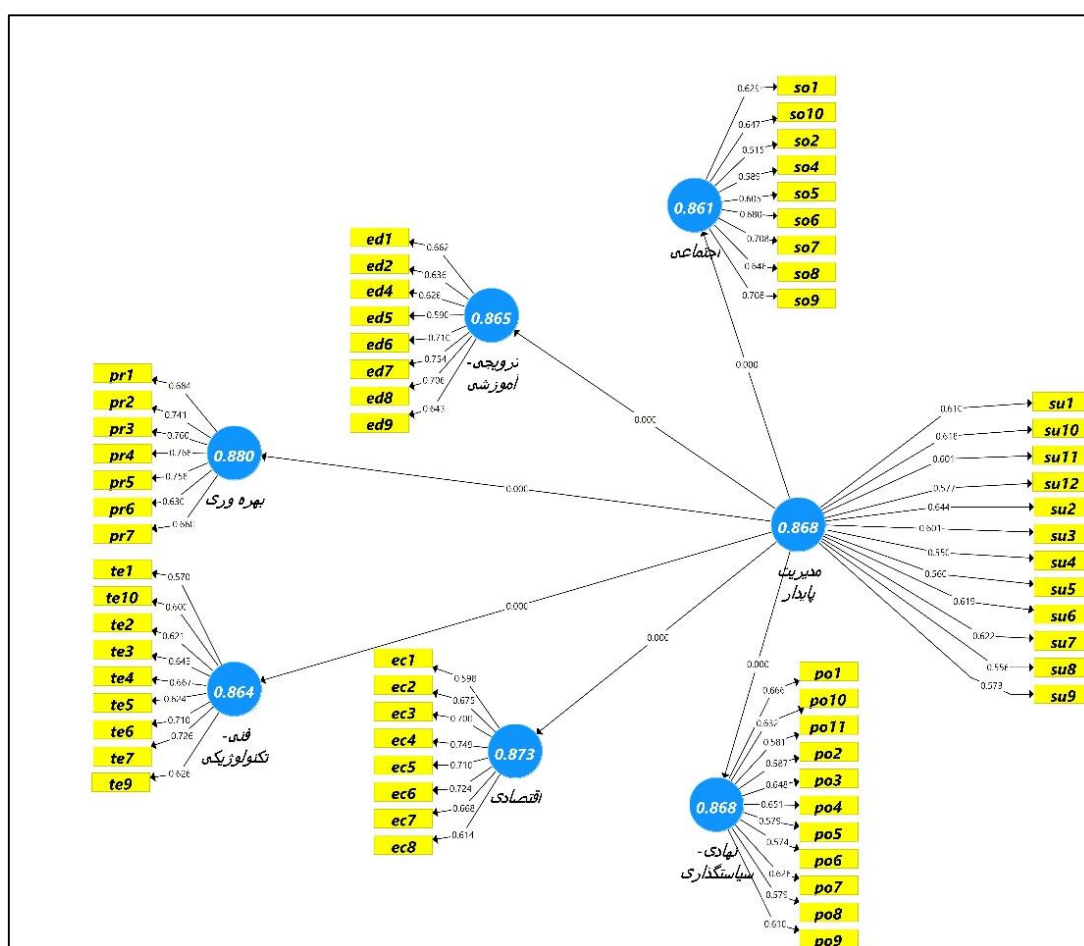
جدول (۳). بار عاملی بعدهای مورد مطالعه

بعد	کد	بار عاملی	T-value	p-value	بعد	کد	بار عاملی	T-value	p-value
بهره‌وری	pr1	۰/۶۸۵	۱۸/۳۰۹	۰/۰۰۰	سیاست گذاری- نهادی	po1	۰/۶۴۶	۲۰/۵۳۰	۰/۰۰۰
	pr2	۰/۷۴۱	۲۷/۳۸۲	۰/۰۰۰		po2	۰/۵۹۱	۱۳/۰۷۶	۰/۰۰۰
	pr3	۰/۷۶۰	۳۱/۹۹۰	۰/۰۰۰		po3	۰/۶۳۸	۱۳/۷۰۲	۰/۰۰۰
	pr4	۰/۷۶۸	۲۸/۱۸۲	۰/۰۰۰		po4	۰/۶۷۴	۱۸/۱۹۹	۰/۰۰۰
	pr5	۰/۷۵۸	۲۷/۱۰۳	۰/۰۰۰		po5	۰/۵۹۳	۱۴/۵۸۶	۰/۰۰۰
	pr6	۰/۶۳۰	۱۶/۰۰۴	۰/۰۰۰		po6	۰/۵۶۳	۱۱/۶۷۱	۰/۰۰۰
	pr7	۰/۶۶۰	۱۴/۶۶۹	۰/۰۰۰		po7	۰/۶۱۱	۱۴/۳۷۰	۰/۰۰۰
ترویجی- آموزشی	ed1	۰/۶۵۳	۱۶/۶۳۹	۰/۰۰۰	اجتماعی	po8	۰/۵۶۹	۱۳/۵۵۹	۰/۰۰۰
	ed2	۰/۶۲۸	۱۵/۱۶۵	۰/۰۰۰		po9	۰/۵۹۱	۱۵/۷۵۱	۰/۰۰۰
	ed4	۰/۶۳۹	۱۶/۹۵۲	۰/۰۰۰		po10	۰/۶۱۹	۱۵/۳۰۴	۰/۰۰۰
	ed5	۰/۵۸۶	۱۱/۷۴۶	۰/۰۰۰		po11	۰/۵۷۲	۱۰/۸۱۸	۰/۰۰۰
	ed6	۰/۷۰۴	۲۲/۶۰۶	۰/۰۰۰		so1	۰/۶۲۹	۱۸/۶۱۵	۰/۰۰۰
	ed7	۰/۷۳۹	۲۷/۱۱۳	۰/۰۰۰		so2	۰/۵۱۵	۹/۳۲۵	۰/۰۰۰
	ed8	۰/۶۹۶	۲۲/۱۶۸	۰/۰۰۰		so4	۰/۵۸۹	۱۳/۶۷۰	۰/۰۰۰
فنی- تکنولوژیکی	ed9	۰/۶۱۶	۱۵/۵۸۲	۰/۰۰۰	مدیریت پایدار	so5	۰/۶۰۶	۱۲/۲۲۴	۰/۰۰۰
	te1	۰/۵۷۰	۱۳/۲۶۸	۰/۰۰۰		so6	۰/۶۸۰	۱۹/۶۵۵	۰/۰۰۰
	te2	۰/۶۲۱	۱۴/۹۵۶	۰/۰۰۰		so7	۰/۷۰۸	۲۱/۰۸۳	۰/۰۰۰
	te3	۰/۶۴۳	۱۵/۹۱۶	۰/۰۰۰		so8	۰/۶۴۸	۱۶/۴۵۲	۰/۰۰۰
	te4	۰/۶۶۷	۱۷/۸۲۱	۰/۰۰۰		so9	۰/۷۰۸	۲۴/۳۸۷	۰/۰۰۰
	te5	۰/۶۲۴	۱۶/۳۶۴	۰/۰۰۰		so10	۰/۶۴۷	۱۶/۰۵۱	۰/۰۰۰
	te6	۰/۷۱۰	۲۲/۳۳۵	۰/۰۰۰		su1	۰/۶۱۱	۱۶/۸۶۹	۰/۰۰۰
	te7	۰/۷۲۶	۲۱/۸۲۸	۰/۰۰۰		su2	۰/۶۴۷	۱۷/۷۷۴	۰/۰۰۰
	te9	۰/۶۲۶	۱۵/۸۵۸	۰/۰۰۰		su3	۰/۶۰۳	۱۴/۱۶۱	۰/۰۰۰
	te10	۰/۶۰۰	۱۴/۳۲۹	۰/۰۰۰		su4	۰/۵۵۲	۱۱/۵۹۸	۰/۰۰۰

۰/۰۰۰	۱۲/۳۴۷	۰/۵۶۲	su5	۰/۰۰۰	۱۱/۴۳۳	۰/۵۷۰	ec1	اقتصادی
۰/۰۰۰	۱۵/۲۸۲	۰/۶۲۱	su6	۰/۰۰۰	۱۶/۹۸۱	۰/۶۵۹	ec2	
۰/۰۰۰	۱۶/۱۶۳	۰/۶۲۲	su7	۰/۰۰۰	۱۷/۵۹۱	۰/۶۷۹	ec3	
۰/۰۰۰	۱۲/۵۹۷	۰/۵۵۶	su8	۰/۰۰۰	۲۴/۸۹۹	۰/۷۵۰	ec4	
۰/۰۰۰	۱۱/۷۷۳	۰/۵۷۲	su9	۰/۰۰۰	۲۰/۰۵۵	۰/۶۹۴	ec5	
۰/۰۰۰	۱۴/۷۸۱	۰/۶۱۶	su10	۰/۰۰۰	۲۵/۳۸۳	۰/۷۳۲	ec6	
۰/۰۰۰	۱۵/۳۹۵	۰/۵۹۸	su11	۰/۰۰۰	۱۷/۳۹۲	۰/۶۷۶	ec7	
۰/۰۰۰	۱۴/۱۶۰	۰/۵۷۳	su12	۰/۰۰۰	۱۶/۸۹۵	۰/۶۲۹	ec8	

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

در ادامه مدل اندازه‌گیری، اقدام به ترسیم مدل پژوهش، بر اساس بارهای عاملی و ضریب پایایی بر اساس پایایی ترکیبی گردید شکل (۲).

شکل (۲). مدل تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم، منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

در ادامه پژوهش حاضر جهت بررسی روایی همگرا از AVE (میانگین واریانس استخراج شده)، استفاده گردید. اگر مقدار این سازه بیشتر از ۰/۵ باشد، بیانگر بالا بودن میزان همبستگی هر عامل با سؤالاتش است و همبستگی میان سازه‌های مشابه را نشان می‌دهد. همان‌گونه که پیداست، AVE در تمام بعد مورد بررسی بیشتر از ۰/۵ است. لازم به ذکر است هر چه مقدار AVE به سمت یک تمایل داشته باشد، مقدار روایی همگرا بیشتر خواهد بود. از سوی دیگر جهت بررسی میزان پایایی این

بعد از آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی به منظور بررسی میزان هماهنگی درونی سؤالات هر عامل از استفاده گردید. برای محاسبه میزان پایایی ترکیبی نیاز به شرایطی مانند CR باید بالاتر از ۰/۷ باشد و از AVE بزرگتر باشد و AVE نیز بیشتر از ۰/۵ باشد. نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که تمام شروط برای محاسبه پایایی ترکیبی برقرار است. بررسی میزان پایایی ترکیبی بعدهای مورد مطالعه نشان می‌دهد بالاترین میزان پایایی ترکیبی با مقدار ۰/۸۸۰ برای بعد بهره‌وری برآورد گردید. همچنین میزان آلفای کرونباخ نیز برای تمام بعد بیشتر از ۰/۷ برآورد گردید و بیشترین میزان آن نیز مربوط به بعد اقتصادی است که مقدار آن ۰/۸۵۴ به دست آمد. این آمار نشان‌دهنده ثبات و پایداری بالای ابزار سنجش است جدول (۴). نتایج به‌دست‌آمده در جدول (۴) گویای قابل‌اعتماد بودن ابعاد موردبررسی است و نتایجی که حاصل شده است با خصوصیات واقعی و تغییرات در محیط مورد مطالعه مطابقت دارد. نتایج روایی و پایایی هفت بعد موردبررسی، بالاتر از مقدار استاندارد در نظر گرفته شده بودند و این مقادیر قابلیت اعتماد و اعتبار پژوهش را نشان می‌دهد.

جدول (۴). بررسی روایی و پایایی

بعد	آلفای کرونباخ (ca)	CR	AVE
بهره‌وری	۰/۸۴۰	۰/۸۸۰	۰/۵۱۳
ترویجی-آموزشی	۰/۸۳۹	۰/۸۷۵	۰/۵۳۸
فنی-تکنولوژیکی	۰/۸۲۴	۰/۸۶۴	۰/۵۱۶
نهادی-سیاست‌گذاری	۰/۸۴۱	۰/۸۷۳	۰/۵۶۴
اجتماعی	۰/۸۱۸	۰/۸۶۱	۰/۵۰۹
اقتصادی	۰/۸۵۴	۰/۸۸۵	۰/۵۶۳
مدیریت پایدار	۰/۸۳۵	۰/۸۶۸	۰/۵۵۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

به‌طور کلی، برای ارزیابی مدل تحلیل عامل تأییدی، چندین مشخصه برازندگی وجود دارد. در این پژوهش جهت بررسی برازش مدل ساختاری از معیار آماره t و Q^2 بهره گرفته شد (فورنل و لارکر؛ ۱۹۸۱). از آنجا که مقدار t به‌دست‌آمده بیشتر از ۱/۹۶ است، بنابراین بر اساس مقادیر به‌دست‌آمده، می‌توان دریافت، ارتباط بین متغیرهای برون‌زا و درون‌زای مدل معنی‌دار است و قدرت مدل در پیش‌بینی نسبتاً قابل‌قبول است. لذا می‌توان بیان نمود، بیشترین مقدار t با ۲۳/۵۵۰ در مدل ساختاری بین متغیرها، مربوط به مدیریت پایدار ← بهره‌وری برآورد گردید. ضرایب مسیر بیانگر چگونگی ارتباط بین متغیرهای تحقیق است. بر این اساس اگر مثبت باشد روابط مستقیم و اگر منفی باشد، روابط معکوس بین آن‌ها حاکم است. با توجه به این اصول می‌توان بیان نمود، اعداد ضریب مسیر مثبت است و بنابراین ارتباط مستقیم وجود دارد. همچنین بیشترین مقدار ضریب مسیر مربوط به مسیر مدیریت پایدار ← بهره‌وری است که مقدار آن ۰/۷۱۶ برآورد گردید جدول (۵). همان‌گونه که یافته‌ها نشان می‌دهد ضریب مسیر بیان‌کننده وجود رابطه علی خطی و شدت و جهت این رابطه بین دو متغیر پنهان است. ضریب مسیر متغیرهای پژوهش حاضر دارای مقادیر متفاوتی بودند، ولی تمام آن‌ها دارای مقدار مثبت و مستقیم بودند. مؤلفه‌های در نظر گرفته شده برای مدیریت پایدار که در برگیرنده جلوگیری از تجمع زباله در کانال آب، کنترل آلودگی منابع آب، انتخاب الگوی کشت مناسب با مقدار آب موجود، یکپارچه کردن اراضی و ... بود، دارای بیشترین مقدار با بعد اجتماعی بود؛ زیرا در بعد اجتماعی تصمیم‌گیری و بحث در پروژه‌های اجتماعی، مشارکت عمومی در حفاظت از آب، هماهنگی و همکاری با سازمان‌های دولتی و تشکلهای مردمی از عواملی مهمی بودند که مدیریت پایدار را تحت تأثیر قرار داده بود.

۱- Fornell & Larcker,

جدول (۵). برازش مدل ساختاری

مسیر	ضریب مسیر	T- value	P-value
مدیریت پایدار ← اجتماعی	۰/۵۷۱	۱۱/۶۴۷	۰/۰۰۰
مدیریت پایدار ← اقتصادی	۰/۵۴۹	۱۲/۹۸۸	۰/۰۰۰
مدیریت پایدار ← بهره‌وری	۰/۷۱۶	۲۳/۵۵۰	۰/۰۰۰
مدیریت پایدار ← ترویجی- آموزشی	۰/۶۲۳	۱۴/۳۷۷	۰/۰۰۰
مدیریت پایدار ← فنی- تکنولوژیکی	۰/۵۷۷	۱۵/۱۸۳	۰/۰۰۰
مدیریت پایدار ← نهادی- سیاست‌گذاری	۰/۶۶	۱۷/۶۵۲	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

در پژوهش حاضر به منظور بررسی کیفیت مدل ساختاری از بعد ارتباط پیش‌بین (کیفیت مدل ساختاری) استفاده گردید. هدف از بعد ارتباط پیش‌بین، بررسی و شناسایی توانایی مدل ساختاری در پیش‌بینی کردن به روش چشم‌پوشی^۱ است. برای سنجش این بعد معیارهای متفاوتی به کار گرفته شده است. هایلر و همکاران (۲۰۱۶) برای این بعد سه معیار ۰/۰۲، ۰/۱۵ و ۰/۳۵ را به ترتیب به‌عنوان مقدارهای متمایل به کم (ضعیف)، متمایل به متوسط و متمایل به قوی معرفی نمودند. یافته‌ها نشان می‌دهد مقدار Q^2 برای شش بعد دارای مقادیر متفاوتی است. به‌گونه‌ای در پنج بعد اجتماعی، اقتصادی، ترویجی- آموزشی، فنی- تکنولوژیکی و نهادی- سیاست‌گذاری بیشتر از مقدار ضعیف و به سمت متوسط گرایش داشت و این مقادیر بین شدت ضعیف تا متوسط تعیین شده توسط هایلر و همکاران برآورد گردید. در نهایت بعد بهره‌وری با مقدار ۰/۲۴۳ از مقدار متوسط بیشتر و به سمت قوی یعنی ۰/۳۵ گرایش داشت. این یافته‌ها نشان‌دهنده این است، مقادیر به‌دست‌آمده به میزان‌ها متفاوت، توانایی پیش‌بینی مدل در رابطه با متغیر پنهان درون‌زا را دارند این نتایج بیانگر برازش مناسب و قابل‌قبول مدل ساختاری پژوهش می‌باشد جدول (۶). در این دو بعد، مؤلفه‌های متعددی مورد بررسی قرار گرفته بودند و در قوی بودن وضعیت آن نقش داشتند که عمده‌ترین آن‌ها، در بعد بهره‌وری، توجه به رعایت حریم و فاصله قانونی لازم بین چاه‌ها، تشکیل گروه‌های مردمی مانند تعاونی آب بران برای نظارت بر منابع آب و استفاده از سیستم نوین آبیاری برای کاهش هزینه، مشارکت روستائیان در امور مربوط به‌بود مدیریت آب را برشمرد. از سوی دیگر در بعد آموزشی و ترویجی عوامل متعددی دخیل بودند که توزیع مجلات و بروشورهای آموزشی بین روستائیان، برگزاری کلاس‌های آموزشی در رابطه با مدیریت بهینه آب، افزایش آگاهی از سیستم‌های نوین آبیاری و افزایش بازده آن‌ها، ارائه برنامه‌های حمایتی و تشویقی و ... در بعد آموزشی و ترویجی دارای نقش مهمی بودند.

جدول (۶). مقدار Q^2 جهت پیش‌بینی مدل

بعد	اجتماعی	اقتصادی	بهره‌وری	ترویجی- آموزشی	فنی- تکنولوژیکی	نهادی- سیاست‌گذاری
Q^2	۰/۱۲۲	۰/۱۲۵	۰/۲۴۳	۰/۱۵۶	۰/۱۲۶	۰/۱۴۴
قضاوت	متماایل به متوسط	متماایل به متوسط	متماایل به قوی	متماایل به قوی	متماایل به متوسط	متماایل به متوسط

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

بعد ضریب تعیین اسکور نشان می‌دهد که چند درصد از تغییرات، متغیر درون‌زا توسط متغیر برون‌زا انجام می‌شود. بعد ضریب تعیین اسکور متغیرهای پنهان درون‌زا در این پژوهش دارای مقادیر متفاوتی بود. برای ضرایب R^2 که در منابع مختلف میزان‌های متفاوتی برای آن در نظر گرفته شده در این پژوهش ضرایب ۰/۰۲ به‌عنوان معیار ضعیف، ۰/۱۳ معیار

^۱.-Blindfolding^۲.- Hair et al

متوسط و ۰/۲۶ قوی در نظر گرفته شد (کوهن^۱، ۲۰۱۳). همان گونه که جدول (۷) نشان می دهد ضریب تعیین اسکوتر برای تمام بعدهای پژوهش، بالاتر از مقدار قوی یعنی ۰/۲۶ برآورد گردید. بعد ضریب تعیین برای بعد اقتصادی با ۰/۲۹۹ کمتر از سایر بعدها و برای بعد بهره‌وری با ۰/۵۱۱ بیشتر سایر بعدها برآورد گردید. این مقادیر، نشان دهنده قابل توجه بودن مقدار تعیین بعدها و بالاتر بودن آن‌ها از حد آستانه است. به بیان دیگر ۰/۵۱۱ از تغییرات متغیر وابسته توسط بعد بهره‌وری پیش‌بینی می شود. بعد اقتصادی دارای کمترین مقدار است، زیرا کاهش یارانه کشاورزی و عدم پرداخت مناسب و به موقع بیمه محصولات کشاورزی، توان مالی کشاورز را در تأمین سرمایه جهت استفاده از سیستم‌های نوین و مدیریت بهینه با مشکل مواجه نموده بود. از سوی دیگر اعتبارات دریافتی نیز با توجه به آنکه دارای فرایندهای پیچیده اداری بود، بسیاری از کشاورزان، نسبت به دریافت و پیگیری آن اقدام ننمایند. این عوامل و بسیار موارد دیگر، بر بعد اقتصادی تأثیر منفی را دارا بود.

جدول (۷). بعد ضریب تعیین

بعد	R	R ²	قضایات
اجتماعی	۰/۳۲۶	۰/۳۲۴	باتر از ۰/۲۶ ، قوی
اقتصادی	۰/۳۰۱	۰/۲۹۹	باتر از ۰/۲۶ ، قوی
بهره‌وری	۰/۵۱۳	۰/۵۱۱	باتر از ۰/۲۶ ، قوی
ترویجی- آموزشی	۰/۳۸۸	۰/۳۸۶	باتر از ۰/۲۶ ، قوی
فنی- تکنولوژیکی	۰/۳۳۳	۰/۳۳۱	باتر از ۰/۲۶ ، قوی
نهادی- سیاست گذاری	۰/۴۳۶	۰/۴۳۴	باتر از ۰/۲۶ ، قوی

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳

نتیجه‌گیری

بررسی یافته‌ها بر اساس دیدگاه پاسخگویان نشان می دهد از ۷۲ مؤلفه مورد استفاده در ابعاد مختلف بهره‌وری، فنی- تکنولوژیکی، آموزشی، اقتصادی و ... پنج عامل (مؤلفه) به علت داشتن بارهای عاملی کمتر از ۰/۵ حذف گردیدند. نتایج اجرای مجدد مدل اندازه‌گیری نشان داد ۶۸ عامل باقیمانده، به میزان‌های متفاوت بر مدیریت پایدار منابع آب کشاورزی در بخش مرکزی شهرستان اردبیل تأثیرگذار هستند. با توجه به اینکه جامعه روستایی و فعالیتهای آن‌ها در بخش کشاورزی کاملاً وابسته به منابع آب است، کمبود و بحران آب، این بخش را با چالش‌های عمده‌ای از جمله تخلیه شدن روستاها، مهاجرت و ... مواجه می‌سازد. به طور کلی، بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، عوامل مدیریت پایدار منابع آب کشاورزی در بخش مرکزی شهرستان اردبیل شامل ۶۸ عامل بود که در شش بخش اصلی بهره‌وری، ترویجی- آموزشی، فنی- تکنولوژیکی، نهادی- سیاست گذاری، اجتماعی و اقتصادی قرار داشت. یکی از بعدهای مهم در مدیریت پایدار منابع آب روستایی، بعد بهره‌وری بود که در مقایسه با سایر عوامل، دارای بیشترین ضریب تعیین بود. در این بعد عوامل متعددی مورد توجه بودند که کشت گروهی و یکپارچه‌سازی اراضی، جلوگیری از رویش علف‌های هرز در کنار جوی‌های آب و استفاده از سیستم نوین آبیاری برای کاهش هزینه در کنار عواملی دیگر از جمله تشکیل تعاونی‌های آبران، استفاده از بذره‌ای با نیاز آب کم و کشت محصولات در تاریخ مناسب، بر ارتقای بهره‌وری مدیریت آب تأثیرگذار بوده است.

از دیگر عوامل مدیریت پایدار منابع آب کشاورزی، بعد اجتماعی است. در این بعد توجه به مصرف بهینه و صرفه‌جویی در آب در آیین‌های بومی از عمده عوامل اثرگذار بر مدیریت پایدار منابع آب بود. یافته‌های پژوهش مؤید این است که هماهنگی بین سازمان‌های دولتی و تشکلهای مردمی گامی مهم در این بخش محسوب می‌گردد. به گونه‌ای که هماهنگی بین سازمان‌های مسئول و شفاف‌سازی در اتخاذ تصمیمات بهینه، منجر به بهبود کنترل عملکرد آن‌ها می‌گردد و از سوی دیگر کارایی آن‌ها در مدیریت این منبع افزایش می‌دهد. همچنین مشارکت مردم در تصمیم‌گیری، اجرا و نگهداری پروژه‌های

^۱.- Cohen

مدیریت آب کشاورزی بر حس مسئولیت و بهره‌برداری بهینه از منابع آب می‌افزاید. عوامل ذکرشده به‌وضوح نشان می‌دهد که بهبود کارایی در مصرف منابع آب کشاورزی، مشارکت مردم در فرآیندهای مدیریت بهینه آب و تأمین آب بسترهای لازم برای نیازهای اساسی کشاورزان، از اقدامات مهم در تحقق مدیریت پایدار آب کشاورزی است. این نتایج با یافته‌های علی‌پناهیان و کرمی در سال ۱۴۰۱ همخوانی دارد. این محققین به بررسی تعیین‌کننده‌های مدیریت پایدار مصرف آب در بین مرکبات کاران شهرستان گچساران پرداختند. این محققین دریافتند توجه به عوامل اجتماعی، منجر به مدیریت بهینه منابع خواهد شد و از سوی دیگر صرفه‌جویی در هزینه و وقت را نیز به دنبال خواهد داشت. همچنین نتایج مطالعه خطیری و همکاران (۱۴۰۲) که نقش توسعه سرمایه اجتماعی را در مدیریت بحران آب موردبررسی قرار دادند، با یافته‌های این بعد پژوهش حاضر همسویی دارد.

افزون بر موارد ذکر شده، عوامل اقتصادی، یکی دیگر از عوامل اثرگذار بر موضوع مورد مطالعه شناسایی گردید. اعتبارات دریافتی توسط کشاورزان برای بهبود سیستم آبیاری، استفاده از بیمه محصولات کشاورزی و کاهش هزینه‌های استفاده از روش‌های آبیاری مدرن از عواملی بودند که در بخش اقتصادی موردتوجه بودند. با توجه به اولویت دادن کشاورزان به موارد ذکر شده، می‌توان با فراهم کردن این عوامل و بسترسازی برای آن‌ها از جمله در قالب تقسط خرید، اعتبارات بانکی و ...، توان مالی کشاورز در تأمین سرمایه استفاده از سیستم نوین آبیاری بهبود بخشید و از این طریق خسارات ناشی از کم‌آبی را به حداقل ممکن رساند. این نتایج تأکیدی بر اهمیت این عامل‌ها در تدوین و اجرای برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌های مدیریت آب است و در راستای دستیابی به هدف موردنظر باید این عوامل به شکل جدی و اساسی موردتوجه قرار گیرند و در راستای بهبود مدیریت مناسب اقدامات لازم را انجام داد. مطابقت یافته‌ها با پژوهش‌های سایر محققین نشان می‌دهد، نتایج این بخش با یافته‌های ژانگ و اوکی (۲۰۲۲) پژوهشی را با هدف بررسی اصلاح قیمت‌گذاری آب و عوامل اقتصادی، به منظور مدیریت پایدار منابع آب در بخش کشاورزی انجام دادند همسویی دارد. همچنین نتایج این بخش با یافته‌های باختر و همکاران (۱۴۰۳) مبنی بر مدیریت بهینه منابع آب کشاورزی و همچنین فراهانی و همکاران (۱۴۰۲) در رابطه با نقش منابع آب در پایداری روستاهای استان زنجان هم‌راستا است.

عوامل نهادی و سیاست‌گذاری یکی دیگر از بعدهای تأثیرگذار بر مدیریت پایدار منابع آب روستایی است که عوامل متعددی این بعد را تحت تأثیر قرار دادند. میزان اجرای قوانین و مقررات از سویی و همچنین توجه به رعایت حریم و فاصله قانونی بین چاه‌ها از عواملی بودند که در کنار هماهنگی بین سازمان‌های دولتی با امور آب و ترمیم سیستم آبیاری، این بعد را به یکی از ابعاد مهم مدیریت پایدار آب در منطقه تبدیل نموده‌اند. این نتایج با نتایج پژوهش نصیری زارع و طهماسبی (۱۴۰۱)، که پیشران‌های کلیدی حکمروایی منابع آب کشاورزی در شهرستان طارم را موردبررسی و مطالعه قرار دادند، مطابقت دارد. همچنین این نتایج با یافته‌های نوری و همکاران^۱ (۲۰۲۳) که معضل مدیریت آب در بخش کشاورزی ایران با تأکید بر حاکمیت را موردبررسی قرار دادند، همسو است؛ بنابراین درک عوامل مؤثر بر چرخه آب و مدیریت آن، موضوع بسیار مهمی است و جمع‌بندی‌ها مبنی بر این است که سیستم‌های اجتماعی و سازوکارهایی که بر چرخه آب تأثیر دارند، فراتر از مدیریت آب هستند و موضوع بحران آب باید در چارچوب نهادها و سیستم‌های اجتماعی موردبررسی قرار گیرد. در واقع پایدار نگاه داشتن منابع آب علاوه بر شرایط بیوفیزیکی سیستم‌ها، به امکان‌پذیر بودن آن از منظر جامعه و آزاد بودن افراد در انجام آن نیز بستگی دارد. حفاظت از منابع آب، ذاتاً یک فرایند اجتماعی و سیاسی است، چرا که انجام آن نیازمند درگیر شدن با انگیزش‌های احیاناً متضاد جامعه و همین‌طور ساختار سیاسی حاکم بر آن است؛ بنابراین بازبینی و تجدیدنظر در دیدگاه‌های مدیریتی منابع آب و حرکت به سمت دیدگاه فراهی و مشارکتی مبتنی بر مدیریت بهینه که همراه با حفظ بعدهای اقتصادی، اجتماعی و فنی، آموزشی و ... باشد، نقش اساسی در تأمین مدیریت پایدار منابع آب ایفا می‌نماید.

در ادامه ذکر پیشنهادها زیر جهت بهبود مدیریت پایدار آب کشاورزی در منطقه مورد مطالعه ضروری به نظر می‌رسد:

- توجه به برنامه‌های آموزشی- ترویجی از سوی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان؛

^۱.-Zhang & Oki

^۲.-Nouri et al

- تشویق کشاورزان به سمت کشت محصولات با نیاز آبی کم؛
- سازمان‌های مرتبط، با تمرکز بر اجرای طرح‌های تسهیلاتی و اعتبارات در زمینه انجام روش‌های نوین آبیاری، فرآیندهای اداری را تسریع نموده تا کشاورزان، نسبت به دریافت این تسهیلات اقدام نمایند؛
- برگزاری کارگاه‌های آموزشی در راستای مدیریت بهینه منابع آب در اراضی کشاورزی؛
- ارتقاء توانمندی‌ها و مهارت‌های مدیریتی کشاورزان، از طریق تدوین و پخش برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی و فضای مجازی.

منابع

- احمدی، منیژه. (۱۴۰۰)، نقش مدیریت منابع آب کشاورزی در توسعه نواحی روستایی، مطالعه موردی: دهستان غنی بیگلر، شهرستان زنجان، *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، سال ۱۰، شماره اول، صص ۱۵۴-۱۳۷.
[20.1001.1.23222131.1400.10.35.6.4](https://doi.org/10.22059/ijaedr.2022.342469.669146)
- امین فنگ، داود؛ رضایی، روح‌اله؛ زینال‌زاده، کامران. (۱۴۰۲)، شناسایی و تبیین موانع حفاظت از منابع آب در حوضه آبریز دریاچه ارومیه، *فصلنامه تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، دوره ۲-۵۴، شماره اول، صص ۸۸-۷۳.
<https://doi.org/10.22059/ijaedr.2022.342469.669146>
- باختر، سهیلا؛ شفیع، اشکان؛ عزمی، آئیش. (۱۴۰۳)، تحلیل عوامل مؤثر بر مدیریت بهینه منابع آب کشاورزی، مورد مطالعه: دهستان حسن‌آباد، شهرستان اسلام‌آباد غرب، *فصلنامه جغرافیا و پایداری محیط*، دوره ۱۴، شماره ۲، صص ۳۲-۱۹.
<https://doi.org/10.22126/ges.2024.10349.2742>
- بدری، مرجان. (۱۴۰۳)، ارزیابی مدیریت منابع آب در ایران با رویکرد توسعه پایدار، *فصلنامه ترویج و توسعه آبخیزداری*، سال ۱۲، شماره ۴۴، صص ۱۷-۸.
[10.22034/wmji.2024.2023701.1056](https://doi.org/10.22034/wmji.2024.2023701.1056)
- ثمره هاشمی، مرضیه؛ باقری، علی. (۱۳۹۹)، ارزیابی یکپارچه سامانه‌های منابع آب مبتنی بر نگرش سیستمی، *فصلنامه تحقیقات منابع آب ایران*، سال ۱۶، شماره اول، صص ۲۲۸-۲۱۲.
<https://doi.org/10.22034/wmji.2024.2023701.1056>
- جهاد کشاورزی شهرستان تبریز. (۱۴۰۳). وزارت جهاد کشاورزی.
<http://serd.khu.ac.ir/article-1-2010-fa.html>
- حسین‌زاده، جواد؛ کاظمیه، فاطمه؛ دشتی، قادر؛ غفوری، هوشنگ. (۱۳۹۳)، تحلیل شاخص‌های مؤثر در توسعه کشاورزی و مدیریت منابع آب در سکونتگاه‌های روستایی، *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، سال سوم، شماره دوم، صص ۱۸-۱.
<http://serd.khu.ac.ir/article-1-2010-fa.html>
- خطیری، خدیجه؛ غازی، ایران؛ حسنی، نعمت‌اله. (۱۴۰۲)، تبیین توسعه سرمایه اجتماعی در مدیریت بحران آب شهری با استفاده از روش تحلیل عاملی، مورد مطالعه: شهر کرج، *فصلنامه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، سال ۲۳، شماره ۷۱، صص ۳۴۱-۳۵۵.
<http://dx.doi.org/10.61186/jgs.23.71.341>
- رنجکش، نسیم. (۱۴۰۰)، نگاهی بر اهمیت توسعه پایدار کشاورزی در راستای حفاظت محیط‌زیست، *فصلنامه گیاه و زیست‌فناوری*، دوره ۱۶، شماره دوم، صص ۵۶-۴۹.
<https://doi.org/10.22034/wmji.2024.2023701.1056>
- سالنامه آماری استان اردبیل. (۱۴۰۱). سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان اردبیل.
- شکری بی‌عرق، رقیه؛ نعمتی‌مهر، مرجان. (۱۴۰۰)، مدیریت پایدار منابع آبی در شهر رشت از طریق کاربرست مفهوم طراحی شهری حساس در برابر آب، *فصلنامه علوم محیطی*، دوره ۱۷، شماره اول، صص ۲۴-۱.
<https://doi.org/10.29252/envs.17.1.1>

- شیرین حصار، راضیه؛ گواهی، امیر. (۱۴۰۲)، مدیریت جامع منابع آب برای آینده پایدار با استفاده از مدل SWOT، مطالعه موردی: شرکت آب منطقه‌ای خراسان شمالی، نشریه آب و توسعه پایدار، سال ۱۰، شماره چهارم، صص ۲۸-۱۵.
<https://doi.org/10.22067/jwsd.v10i4.2307-1256>
- طالشی، مصطفی؛ کفاش، حسین (۱۳۹۷)، تدوین و اعتبارسنجی معیارهای بنیادین مدیریت یکپارچه منابع آب در سکونتگاه‌های روستایی نواحی خشک و نیمه‌خشک، مطالعه موردی: ناحیه بجستان در جنوب خراسان رضوی، کاوش‌های جغرافیایی مناطق بیابانی، سال ششم، شماره دوم، صص ۸۱-۱۰۸
<https://dori.net/dor/20.1001.1.2345332.1397.6.2.4.7>
- علی‌پناهیان، فاطمه؛ کرمی، آیت اله. (۱۴۰۱)، تعیین‌کننده‌های مدیریت پایدار مصرف آب در بین مرکبات‌کاران شهرستان گچساران، فصلنامه آب و توسعه پایدار، سال نهم، شماره چهارم، صص ۹۷-۱۰۶.
<https://doi.org/10.22067/jwsd.v9i4.2206.1155>
- عیدی، اسما؛ کاظمیه، فاطمه؛ ظریفیان، شاپور. (۱۳۹۹)، شناسایی عوامل مؤثر بر مدیریت پایدار منابع آب کشاورزی از دیدگاه کشاورزان، مطالعه موردی گندمکاران روستاهای شهرستان مراغه، فصلنامه دانش کشاورزی و تولید پایدار، دوره ۳۰، شماره چهارم، صص ۳۱۱-۳۲۶.
<https://doi.org/10.22034/saps.2020.12319>
- فراهانی، حسین؛ محمدی یگانه، بهروز؛ پهلوانی، محمود. (۱۴۰۲)، نقش منابع آب در پایداری روستاهای استان زنجان، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای مرودشت، دوره ۱۳، شماره ۵۰، صص ۳۲-۱۷.
[10.30495/jzpm.2021.26617.3794](https://doi.org/10.30495/jzpm.2021.26617.3794)
- قاسمی، مریم؛ علیزاده، لیدا؛ سهیلی‌فر، حسین (۱۴۰۰)، شناسایی راهبردهای مطلوب مدیریت صحیح منابع آب کشاورزی از دیدگاه بهره‌برداران خرده‌پا، مطالعه موردی: دهستان درز آب، شهرستان مشهد، فصلنامه تحقیقات اقتصاد کشاورزی، ۱۳(۲)، ۸۱-۱۰۸.
<https://dori.net/dor/20.1001.1.20086407.1400.13.2.5.6>
- منتظری، عبدالقیوم؛ صحنه، بهمن؛ قانقرمه، عبدالعظیم (۱۴۰۰)، نقش مدیریت منابع آب در معیشت پایدار خانوارهای نواحی روستایی، نمونه موردی، دهستان مزرعه شمالی و جنوبی شهرستان آق قلا، برنامه‌ریزی فضایی، سال ۱۱، شماره اول، صص ۸۶-۶۷.
<https://doi.org/10.22108/sppl.2020.122008.1478>
- نبی‌افجندی، سمیرا؛ شریف‌زاده، مریم. (۱۴۰۲)، ارزیابی عملکرد حکمرانی آب در زیر حوضه‌های زاینده‌رود، تحلیل مقایسه‌ای زیر حوضه‌های اصفهان و چهارمحال و بختیاری، فصلنامه تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی/ایران، دوره ۲-۵۴، شماره یک، صص ۱۴۸-۱۳۱.
<https://doi.org/10.22059/ijaedr.2021.316510.668999>
- نصیری زارع، سعید؛ طهماسبی، اصغر (۱۴۰۱)، تحلیلی بر پیشران‌های کلیدی حکمروایی منابع آب کشاورزی، مورد مطالعه: شهرستان طارم، فصلنامه آب و توسعه پایدار، سال نهم، شماره اول، صص ۵۲-۳۹.
<https://doi.org/10.22067/jwsd.v9i1.2111.1102>
- یاوریان، حسن؛ جلالیان، حمید؛ طهماسبی، اصغر. (۱۴۰۲)، ارزیابی نگرش کشاورزان روستاهای شهرستان بهار به چالش کم‌آبی و ارائه راهبردهای سازگاری با آن، فصلنامه تحقیقات کاربردی در علوم جغرافیایی، سال ۲۳، شماره ۷۱، صص ۲۱-۳۸.
<http://dx.doi.org/10.61186/jgs.23.71.21>
- Abasi, h. (2013). An analysis of the effects of the implementation of surface water containment projects on the development of rural areas, a case study: Daram and Chorzak villages of Tarem County, Master's thesis in geography and rural planning, Zanjan University. (in Persian)
- Agricultural Jihad of Ardabil city. (2024). the Ministry of Agricultural Jihad. (in Persian)
- Ahmadi, m. (2021). The role of agricultural water resources management in the development of rural areas, case study: Ghani Biglo village, Zanjan County, Journal space economy & rural development, 10(1), pp 137-154. (in Persian) [20.1001.1.23222131.1400.10.35.6.4](https://doi.org/10.22067/jwsd.v9i1.2111.1102)
- Ahmed A. Gharib, a. a., Blumberg, j., Dale, t., Manning, t., Goemans, ch., Arabi, m. (2023). Assessment of vulnerability to water shortage in semi-arid river basins: The value of demand reduction and storage capacity, Science of The Total Environment, 871, 1-12.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.scitotenv.2023.161964>

- Alipanahian, f., karami, a. (2022). Determinants of Sustainable Management of Water Consumption among Citrus Growers in Gachsaran City, *Journal of Water and Sustainable Development*, 9(4), pp 97-106. (in Persian) <https://doi.org/10.22067/jwsd.v9i4.2206.1155>
- Aminfanag, d., rezaei, r., zainalzadeh, k. (2023). Identification and Explanation of Barriers to Water Resources Protection in the Urmia Lake Basin: A Qualitative Study, *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development Research*, 54-2(1), pp 73-88. (in Persian) <https://doi.org/10.22059/ijaedr.2022.342469.669146>
- Badri, m. (2024). Evaluation of water resource management in Iran with a sustainable development approach, *Journal of Extension and Development of Watershed Management*, 12(44), pp 8-17. (in Persian) [10.22034/wmji.2024.2023701.1056](https://doi.org/10.22034/wmji.2024.2023701.1056)
- Bakhtar, S., Shafiei, A., Azmi, A. (2024). Analysis of Factors Affecting the Optimal Management of Agricultural Water Resources, Case Study: Hassan Abad District, West Islamabad County, *Journal of Geography and Environmental Sustainability*, 14(2), pp 19-32. (in Persian) <https://doi.org/10.22126/ges.2024.10349.2742>
- Boretti, A., & Rosa, L. (2019). Reassessing the projections of the world water development report. *NPJ Clean Water*, 2(1), 1-6. <https://www.nature.com/articles/s41545-019-0039-9>
- Chinnasamy, C.V., Arabi, M., Sharvelle, S., Warziniack, T., Furth, C.D., Dozier, A. (2021). Characterization of municipal water uses in the contiguous United States. *Water Resour. Res.*, 57(6), 1-18. <https://doi.org/10.1029/2020WR028627>.
- Cohen, j. (2013). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*, Second Edition, academia press. <https://doi.org/10.4324/9780203771587>
- Devincentis, A. (2020). Scale of sustainable agriculture water management. Phd. Dissertation. Hydrologic Sciences in the Office of Graduate Studies, University of California, Davis.
- Eidi, a., kazemieh, f., zarifian, sh. (2021). Identification of Factors Affecting Sustainable Management of Agricultural Water Resources from the Viewpoint of Farmers, Case Study: Wheat Farmers of Maragheh County, *Journal of Agricultural Science and Sustainable Production*, 30(4), pp 311-326. (in Persian) <https://doi.org/10.22034/saps.2020.12319>
- Farahani, h., mohamadi yeganeh, b., pahlevani, m. (2023). The role of water resources in the sustainability of villages in Zanzan province, *Journal of Regional Planning*, 13(50), PP 17-32. (in Persian) [10.30495/jzpm.2021.26617.3794](https://doi.org/10.30495/jzpm.2021.26617.3794)
- Fornell, c. and larcker, d. f. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *journal of marketing research*, 18 (1), 39-50. <https://doi.org/10.1177/002224378101800104>
- Gabriela, Perez-Quesada; Nathan, P. Hendricks (2021), Lessons from local governance and collective action efforts to manage irrigation withdrawals in Kansas, *Agricultural Water Management*, 247, 106736. <https://doi.org/10.1016/j.agwat.2021.106736>
- Hair, j. f., Hult, g. t. m., Ringle, c. and Sarstedt, m. (2016). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. sage publications. <http://www.sagepub.com/books/Book237345>
[Book's Homepage: http://www.pls-sem.com](http://www.pls-sem.com)
- hosainzadeh, j., Kazemieh, f., dashti, gh., ghafoori, h. (2014). Analysis of effective indicators in agricultural development and water resources management in rural settlements, *Journal space economy & rural development*, 3(2), pp 1-18. (in Persian) <http://serd.khu.ac.ir/article-1-2010-fa.html>
- Iglesias A. and Garrote L. (2015). Adaption strategies for agricultural water management under climate change in Europe. *Agricultural water Management*, 155, pp 113-124. <https://doi.org/10.1016/j.agwat.2015.03.014>
- Kakar, K., Nitta, Y., Asagi, N., Komatsuzaki, M., Shiotau, F., Kokubo, T. and T.D, Xuan. (2019). Morphological analysis comparison of organic and chemical fertilizers on grain quality of rice at different planting densities. *Plant Prod. Sci*, 22, pp510-518. <https://doi.org/10.1080/1343943X.2019.1657777>
- Khatiri, kh, ghazi, a., hasani, n. (2023). Explaining the development of social capital in urban water crisis management using the factor analysis method, case study: Karaj city, *Journal of Applied*

- Research in Geographical Sciences, 23(71), pp 341-355. (in Persian) <http://dx.doi.org/10.61186/jgs.23.71.341>
- Li, M., Fu, Q., Guo, P., Singh, V.P., Zhang, C., Yang, G. (2019). Stochastic multiobjective decision making for sustainable irrigation in a changing environment, *Journal of Cleaner Production*, 223, pp 928-945.
- McAlpine, C. A., L. M. Seabrook, J. G. Ryan, B. J. Feeney, W. J. Ripple, A. H. Ehrlich, and P. R. Ehrlich. (2015). Transformational change: creating a safe operating space for humanity. *Ecology and Society*, 20(1), 1-6. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-07181-200156>.
- McAlpine, C.A., Seabrook, L. M., Ryan, J. G., Feeney, B. J., Ripple, W. J., Ehrlich, A. H., Ehrlich, P. R. (2023). Transformational change: creating a safe operating space for humanity. *Journal of Ecology and Society* 20(1), 56. <https://www.jstor.org/stable/26269773>
- Montazeri, a., sahnesh, b., ghanghermeh, a. (2021). The Role of Water Resources Management in the Sustainable Livelihood of Rural Households, Case Study: Northern and Southern Mazraeh of Aq Qala Township, *Journal of spatial planning*, 11(1), pp 67-86. (in Persian) <https://doi.org/10.22108/sppl.2020.122008.1478>
- Nasiri zare, s., tahmasbi, a. (2022). An analysis of the key drivers of agricultural water resource governance, case study: Tarem city, *Journal of Water and Sustainable Development*, 9(1), pp 39-52. (in Persian) <https://doi.org/10.22067/jwsd.v9i1.2111.1102>
- Nouri, M., Homaei, M., Pereira, L. S., Bybordi, M. (2023). Water management dilemma in the agricultural sector of Iran: A review focusing on water governance, *Agricultural Water Management*, 288, 108480. <https://doi.org/10.1016/j.agwat.2023.108480>
- Ranfesh, n. (2021). look at Importance of sustainable agricultural development in line with environmental protection, *Journal of plant, biology and technology*, 16(2), pp 49-56. (in Persian) <https://dorl.net/dor/20.1001.1.17355028.1400.16.2.6.1>
- Samara hashemi, m., bagheri, a. (2020). A Proposed integrated water resources assessment process, relying on systemic view, *Journal of Iran-Water Resources Research*, 16(1), pp 212-228. (in Persian) <https://dorl.net/dor/20.1001.1.17352347.1399.16.1.15.9>
- Seijger, Ch., Hellegers, P.(2023). How do societies reform their agricultural water management towards new priorities for water, agriculture, and the environment?, *Agricultural Water Management*, 277, 108104. <https://doi.org/10.1016/j.agwat.2022.108104>.
- Shirin hesar, r., govahi, a. (2023). Comprehensive management of water resources for a sustainable future using the SWOT model, case study: North Khorasan Regional Water Company, *Journal of Water and Sustainable Development*, 10(4), pp 15-28. (in Persian) <https://doi.org/10.22067/jwsd.v10i4.2307-1256>
- Shokri biaragh, r., nematimehr, m. (2019). Sustainable management of urban water resources through water sensitive urban design (WSUD) in Iran, case study: Rasht city, *Journal of Environmental Sciences*, 17(1), pp1-24. (in Persian) <https://doi.org/10.29252/envs.17.1.1>
- Statistical yearbook of Ardabil province. (2022). Ardabil Province Management and Planning Organization. (in Persian)
- Talesh, m., kafash, h. (2018). Compilation and Validation of the Fundamental Criteria for the Integrated Management of Water Resources in Dry and Semi-arid Regions, *Journal of Geographical Research on Desert Areas*, 6(2), pp 81-108. (in Persian) <https://dorl.net/dor/20.1001.1.2345332.1397.6.2.4.7>
- Tang, Y., Zhang, F., Engel, B. A., Liu, X., Yue, Q., Guo, P. (2020). Grid-scale agricultural land and water management: A remote-sensing-based multiobjective approach. *Journal of Cleaner Production*, 121792. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121792>
- UNESCO. (2014). Shaping the Future We Want UN Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014) ,Published in 2014 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 7,place de Fontenoy, Paris, France.
- Wang, R., Wu, F., Ji, Y., Feng, Ch. (2024). Nonlinear impact of unconventional water use on water resource sustainability in China: A perspective on water poverty, *Ecological Indicators*, 162, 112065. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2024.112065>
- Water Technology Trends. (2023). IDRICa, Transforming utilities through innovation.

- Yavarian, h., jalalian, h., tahmasbi, a. (2023). Assessing the attitude of farmers in the villages of Bahar city to the challenge of water scarcity and providing strategies to adapt to it, Journal of Applied Research in Geographical Sciences, 23(71), pp21-38. (in Persian) <http://dx.doi.org/10.61186/jgs.23.71.21>
- Zhang, Ch. Y., Oki, T. (2022). Water pricing reform for sustainable water resources management in China's agricultural sector, Agricultural Water Management, 275, 108045. <https://doi.org/10.1016/j.agwat.2022.108045>.
- Zhang, F., Yue, Q., Engel, B.A., Guo, S., Guo, P., & Li, X. (2019). A bi-level multiobjective stochastic approach for supporting environment-friendly agricultural planting strategy formulation. Science of The Total Environment, 693, 133593. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2019.133593>